

FORORD

Min onkel, der arbejder på en midtjysk fabrik, spurgte engang, hvornår jeg møder på arbejde.¹ Det var hans måde at få et greb om, hvad jeg arbejder med, hvad en forsker og endda en humanistisk forsker egentlig laver. Det hjalp ikke, at jeg lidt kækt svarede: 'En time efter jeg er stået op.' Mit svar gjorde nok ikke andet end at forstærke hans forestilling om, at universitetet i almindelighed og humaniora i særdeleshed er et fremmed land.

Sådan har mange det nok: Universitetet er et fjernt sted befolket af folk med hang til at være utydelige. Hvad en astronom, biolog eller økonom laver, mener de fleste nok så nogenlunde at vide – vi har set dem i TV, i aviserne og på film i gang med at kigge op på stjernehimlen, indsamle myggelarver i en mose eller udlægge den forventede vækstrate. Men hvad laver en humanist?

Denne lille bogs tema er dette fremmede land. Jeg prøver at give et bedre og i hvert fald længere svar til min onkel ved at kortlægge humanioras fortid, nutid og mulige fremtider. De sidste par års debat om humaniora har vist behovet for, at humanister ikke bare præsenterer deres resultater og indsigter, men også fortæller mere om deres metoder og arbejdsgange. Nogle 'onkler' derude mener enten at vide, hvad humaniora er, og da er det ofte noget

overbelæst spild af tid, mens andre spørger af ærlig interesse.

Denne bog er dermed et svar til alle onklerne 'derude' – af alle aldre, køn og baggrunde – hvor vi lige husker, at onkel er betegnelsen for den, der både er lidt indenfor, med i 'familien', men ikke helt indenfor i 'kernefamilien', så onkel er min betegnelse for alle dem, der gerne vil vide noget om humaniora, men ikke selv er humanister. Den er også til alle humanioras studerende 'herinde', og den er til alle, der er interesseret i spørgsmålet om, hvad humaniora er.

Løseligt skitseret fokuserer bogen på tre tematikker, der så nogenlunde følger på hinanden: Først rejser den grundspørgsmålet om, hvad humaniora er for en form for videnskab. De overvejelser bliver derefter anvendt til at kortlægge og forklare de forskellige kritikker, der historisk og aktuelt rettes mod humaniora for enten at være uvidenskabelig eller farlig for nogen, alt for tam og ukritisk for andre. Og endelig diskuterer den humanioras aktualitet. Alle tematikkerne handler om, hvad humanister laver, en time efter de er stået op. Afslutningsvis fortæller jeg, hvad jeg selv laver.

VIDENSKABERNES FÆLLESTRÆK

Humanister studerer det, vi alle kender og har andel i: menneskelivets praksisser, tanker og kultur. Humanistisk forskning er altså en videnskabelig betragtning af menneskelivet, der beskæftiger sig med mange af de samme ting, som mennesker flest går og står i. Samtidig sker det på måder, der flytter disse dagligdage og almenheder over i et sprog, der ligger fjernt fra umiddelbart levet liv. Humanioras skønhed og forbandelse er at arbejde med det menneskelige på måder, der virker fremmede for de fleste mennesker.

Vi lægger videnskabelige teorier, begreber og analyser ned over det velkendte. Vi forklarer årsagssammenhænge og baggrunde, der ikke altid er tydelige ved første øjekast, som når litteratur viser, hvornår og hvordan romangenren opstår, og hvordan forskellige forfattere tilpasser sig til den eller ændrer på den. Eller når sprogforskere påviser, hvordan vores danske grammatik er del af større sprogstammer, som de fleste af os, der hver dag taler dansk, intet kender til, men som alligevel er med til at bestemme, hvordan vi bruger sproget.

Humaniora er en videnskab – men hvilken slags? I spørgsmålet om, hvad videnskab er, og hvem der hører til, findes groft sagt tre positioner. Den ene position, der ofte

reproduceres i offentlige debatter med 'videnskabsmand i kittel på laboratorium', siger, at naturvidenskab er den eneste egentlige form for videnskab, og at andre videnskabsgrenes videnskabelighed måles i deres nærhed eller afstand til naturvidenskaben. Den anden position siger, at de store videnskabsgrene udgør separate videnskabeligheder med egne kriterier og normer for videnskab. Uden at gå ind i en nærmere diskussion af disse to er mit udgangspunkt, at de definatorisk, historisk og aktuelt er uholdbare. Den tredje position, som teksten her abonnerer på, siger, at alle videnskabsgrenene er variationer af samme grundlæggende videnskabelighed; at der er mere, der forener deres videnskabelige stræben, end der adskiller dem. "Deres indbyrdes forskelle," skriver en nylig antologi om humanioras videnskabelighed, er "bestemt af egenskaber ved deres genstandsområde og deres historicitet. De forskellige hovedområders videnskabelighed er som sådan ikke forskellig: Der er kun én videnskabelighed."²

Jeg starter derfor ud fra den simple og rimelige antagelse, at humaniora er en videnskab helt på linje med natur-, sundheds-, teknik- og samfundsvidenskaberne, og spørger dernæst, hvad det særlige i det humanvidenskabelige er, hvad der inden for videnskabens fælles horisont er særligt for og ved de måder, humanvidenskabelige forskere arbejder på. Filosofen Finn Collin har ganske fint formuleret det sådan, at de forskelle mellem særligt natur- og humanvidenskaberne, der springer i øjnene, ikke er forskelle mellem videnskab og ikke-videnskab, men derimod

”forskelle som siger noget fundamentalt om betingelserne for at drive videnskab henholdsvis om naturen og om mennesket og dets kulturelle frembringelser.”³ Altså forskelle i videnskabelig praksis givet af genstandsfeltet for den videnskabelige undersøgelse.

Og som en anden filosof, Hans Fink, har skrevet i en oplysende diskussion af forskelle og ligheder mellem naturvidenskab og humaniora, så er forskellene mellem de to ”i det store perspektiv mindre vigtige end, at de alle som videnskaber er eller bør være engagerede i at forbedre menneskehedens mulighed for en stadigt mere alsidig og sammenhængende erkendelse.”⁴ Den nedenstående oplystning er hverken fuldstændig eller udtømmende for den videnskabelige praksis, og når vi bevæger os fra den punkttopstillede idealisering til den mudrede praksis, sker der ting og sager, men den fungerer som angivelse af en almenvidenskabelig fællesmængde. Nogle af den videnskabelige praksis’ vigtigste fællestræk er:

1. Den videnskabelige tilgang til verden er en *systematisk undersøgelse af det skjulte*. Hvis tingene bare gav sig selv, hvis der var fuld overensstemmelse mellem det, der umiddelbart viser sig for os, og det egentlige, da var der ingen brug for videnskab (eller for den sags skyld religion). I Bertolt Brechts skuespil *Galileis liv* (skrevet, mens han levede i eksil i Danmark i slut-1930’erne) diskuterer Galilei himmellegemer med en ung

aristokrat, Andrea. Han ræsonnerer snusfornuftigt ud fra sine sanser: ”Men jeg ser da, at solen står et andet sted om aftenen end om morgenen. Så kan den da ikke stå stille, kan den ikke!” Hvertil Galilei svarer: ”Du ser! Hvad ser du? Du ser overhovedet ikke, du glør bare, og det er ikke det samme som at se.”⁵ Videnskab arbejder med at afdække de skjulte mønstre, der ligger bag ved det, der fremtræder for os som verden, hvad enten det er tyngdekraften, der bringer objekter til at falde mod jorden, psykologiske dispositioner, der får os til at handle på særlige måder, eller sproglige koder, der former vores forståelse af omverdenen. Videnskaberne arbejder med forskellige metoder til at få det ikke-synlige til at træde frem.

2. Hovedformålet med den videnskabelige aktivitet er at *frembringe ny viden*. Alle videnskaberne er optaget af at øge vores forståelse af verden, at teste og eventuelt forkaste hævdundne antagelser i og uden for videnskaberne, at bidrage til fagfeltets lager af accepteret – men dog altid foreløbig – viden. Det sker ved på forskellig vis at opstille teser og hypoteser, dvs. forestillinger om det undersøgte materiale, der testes enten kvalitativt eller kvantitativt. I nogle videnskaber lægger man gammel viden bag sig. Det gælder særligt naturvidenskaberne, der sjældent genbesøger

ældre teorier, hvorimod der i samfunds- og humanvidenskaberne er en mere aktiv dialog med, hvad der opfattes som fagets egen fortid, der kan bringes til at skabe ny indsigt også for nutiden. Men for alle videnskabsgrenene, hvad enten de konstant lægger fortiden bag sig eller holder den i live, er målet at producere ny viden for os i dag.

3. Den videnskabelige analyse *producerer og fortolker empiri*. Empiri er den videnskabelige undersøgelses data. Inden for hver videnskabsgren, og såmænd også inden for specialiserede underfelter af disse, er der forskellige forhold mellem produktion og fortolkning af empiri. Men fælles for videnskaben er, at den ikke nærmer sig verden uformidlet eller intuitivt, men skaber empiri via observationer, målinger, indsamlinger og eksperimenter, der defineres, kategoriseres, testes, tælles og fortolkes. ”Al teoretisk erkendelse er fortolkning af data.”⁶ Big data er f.eks. en tilgang til videnskab, der er optaget af at indsamle enorme mængde data og af at se mønstre i det store datasæt, ofte uden at være meget stærkt teoridrevet. I nogle videnskabsgrene er der stort fokus på produktionen af empiri, som f.eks. i en optælling af et givent antal, lad os sige natsværmere på en eng eller supernovaer i universet. Her er fortolkningsdelen ofte tilsvarende mindre – ’der er fire’. An-

dre steder er det omvendt, som f.eks. i arkæologi, hvor der er lidt empiri gravet op, og man ud fra få fund må fortolke sig frem til, hvordan fortidsmenneskers liv har set ud. Eller som i grene af filosofien og matematikken, der er rent teoretiske. I en norsk rapport om humaniora skriver forfatterne: ”På den ene siden beskjeftiger humaniora seg med fenomener som i dagligdags forstand er høyst og umiddelbart reelle; på den andre siden arbeider også andre vitenskaper med begreper, fenomener og kategorier som ikke har noen eksistens som er uavhengig av forskningen og talen om dem: Det å konstruere begreper og objekter er et fellestrekk ved all forskning.”⁷

4. Den videnskabelige analyse søger at *forstå det undersøgte objekt på dets egne præmisser og at kommunikere dette på en forståelig og gavnlig måde for os nu*. Hvad enten det er en middelalderbondes syn på det guddommelige, fotosyntese, inflationens årsager eller Big Bang, så stræber videnskaberne efter at komme så tæt på objektets ’verden’ som muligt, at forstå dets egendynamik, de sammenhænge, det undersøgte objekt eksisterer og fungerer inden for, samt de regler, kræfter, love, de tiltrækninger og frastødninger, der giver objektet dets eksistens og dets udvikling. Alle videnskaber har måder at oversætte fra denne til-

stræbte nærhed, dette, om man vil, blik indefra til en mere generel kommunikation forståelig for andre. Det kan ske med formler, visualiseringer og tekster. Det afgørende og fælles er, jf. punkt 1 ovenfor, at videnskaberne giver objekterne en stemme, de ikke har i og af sig selv, en forklaring og fortælling, de ikke kommer med selv.

5. Videnskabernes videnskabelighed sikres og opretholdes af *deres kontinuerlige engagement med verden og af deres sociale karakter*. Den amerikanske videnskabshistoriker Naomi Oreskes siger, at videnskabsfolk er ”vores udpegede eksperter for studiet af verden”,⁸ og universitetet er udviklet som det sted, hvor denne specifikke ekspertise bedst kan udfolde sig. Hun siger videre, at vi i sidste ende kan stole på disse eksperter, på samme måde, af samme grund og i samme omfang som andre eksperter. Det kan vi, fordi de har gjort deres arbejde i lang tid, individuelt og kollektivt. De har en uddannelse i det. De er medlem af relevante faglige organisationer. De er blevet eksamineret, ansat og oplært af folk, der har været eksperter i det samme længe. De er under stadig og evindelig test og evaluering af deres fagfæller. Og endelig fordi de mere end andre former for eksperter lægger grundene til deres ekspertudsagn åbent frem i tidsskrifter, hvor deres

data, metoder og begrundelser ekspliciteres,⁹ så deres konkrete faglige udsagn kan blive vurderet, kritiseret, accepteret, korrigeret eller forkastet.¹⁰

6. Den afgørende videnskabelige etos er *kritisk selvrefleksion*. Der er forskel på, hvor meget og hvordan faglig debat, disciplinshistorie, metode-diskussioner og videnskabsteoretiske overvejelser fylder forskellige steder på universiteterne, men alle er optaget af deres fags faglighed, af at spørge til og afgrænse fagets tematikker, data og metodikker og de udførte undersøgelsers udsi-gekraft, ganske ligesom der er vedvarende dis-kussioner af, hvordan forskellige interesser, ikke mindst monetære og politiske udefra, såvel som implicite bias, statuskampe og interne hierarki-er indefra kan spille ind og 'forurene' forsknings-processen og de fremlagte resultater. Denne kri-tiske selvrefleksion er ikke først og fremmest en ensom, men derimod en kollektiv proces, bl.a. institutionaliseret i peer review, hvor forskere anonymt kommenterer og bedømmer hinandens arbejde inden publicering, konferencepræsenta-tioner, tidsskriftsdebatter, anmeldelser såvel som i mere uformelle diskussioner forskere imellem.

7. Den videnskabelige praksis er afhængig af at *opretholde afstand til andre sandheds- og autori-*

tetskilder, som den er principielt indifferent eller endda ofte mistænksom over for i sin videnskabelige praksis og beskyttelse af videnskabelighed. Videnskabelige forklaringer står i modsætning til guddommelig inspiration, forfædrenes fortællinger, umiddelbar erfaring og snusfornuft. Videnskaberne har ikke monopol på sandheden, og de er ikke de eneste lødige eller relevante kilder til autoritativ viden, men de besidder et nær-komplet monopol på produktionen af videnskabelig viden. Ikke sådan, at der ikke produceres videnskabelig viden andre steder, men at den verificeres og autoriseres som videnskabelig af universitetet. Universiteterne er det primære sted, hvor videnskab produceres, både konkret som videnskabelig viden, men også videnskabelighed som sådan. De er de eneste steder, der uddanner og certificerer forskere. Universiteterne opretholder i ikke ringe grad deres monopol ved internt at overholde og overvåge forskrifterne angivet i de øvrige punkter og ved konstant at afsøge og afvise pseudovidenskab¹¹ såvel som uvidenskabelige interesser, f.eks. pengeinteresser, men også politiske, religiøse eller moralske anliggender. Den britiske idéhistoriker Stefan Collini har beskrevet universitetet som et ”delvist beskyttet sted, hvor udvidelsen og fordybelsen af menneskelig forståelse har forrang over alt andet på en

måde, der ville være vanvid alle andre steder.”¹² På samme måde skriver den tyske filosof Hannah Arendt, at der blandt ”sandhedsformidlingens eksistentielle former er filosofens ensomhed, videnskabsmandens og kunstnerens isolation”,¹³ dvs. at filosofen, forskeren og kunstneren er nødt til at holde en vis afstand til andre for ikke at lade sig for meget påvirke af deres udgaver af sandheden. Og den amerikanske litterat Louis Menand taler om universitetet som ”et rum defineret af forskningsfrihed”, som ”en zone af beskyttelse og selvregulering for at kunne fremme målet med akademisk aktivitet.”¹⁴ Afstand er ikke isolation, selvtilstrækkelighed eller elfenbenstårn, men videnskaberne har brug for en vis – men kun en vis – afstand til resten af verden i dele af sine forskningsaktiviteter. Her søges nemlig viden på måder, der ville være håbløse eller unødvendige andre steder, til tider farlig eller irriterende for magtfulde kræfter, men som er afgørende for den særlige form for viden, som videnskabelig viden er.

8. Videnskaben er drevet af et ønske om *at forstå og at forbedre verden*. Man kan måske endda sige, at videnskabsfolk har en implicit antagelse om, at forståelse er forbedring, men lige så vigtigt er det, at uanset hvad man beskæftiger sig med, så har

videnskabsfolk en detailinteresse, der for udenforstående kan synes manisk – hvor optaget kan man være af fluers sexliv eller af middelalder-renovation? – som får dem til at blive ved og ved at øge deres forståelse som enkeltpersoner og som felt. Men de har også mere eller mindre eksplicite idealer om, at den producerede viden er gavnlig for andre, enten umiddelbart, fordi den øger vores samlede erkendelse af verden, eller indirekte, fordi den kan bruges til andet af andre, til f.eks. at producere vindmøller eller lærebogsmaterialer.

Fællestræk som disse kan vi bruge til at forstå, hvordan videnskaberne deler en overordnet analytisk tilgang *til* verden, mens de adskiller sig i deres analytiske omgang *med* verden, dvs. hvordan de er fælles om det forskningsmæssige, men forskellige i det forskningspraktiske. De humanistiske fag er ligesom de andre videnskabsgrene at forstå som varianter af samme videnskabelige bestræbelse.